Homogamia – zákon alebo alternatíva výberu životného partnera?

ĽUBA KRÁĽOVÁ*

Katedra sociálno-politologických vied FF UPJŠ, Prešov, Slovensko

Homogamy – Law or Alternative to the Selection of one's Spouse?

Abstract: The paper analyses homogamy as a situation facing the individual at the moment of his/her wedding; it provides an unconventional picture of social agreement between partners at the moment of seeking and selecting their possible spouse. The revival of the topic of the homogamous or heterogamous selection of a spouse in the Slovak and the Czech sociology of family rests upon an insight into the French branch of the sociology of family. Readers are presented with the conclusions of numerous extensive research projects implemented by French, Swiss, and Belgian authors, either supporting or objecting to the principle of homogamy. The selection of one's life-long partner is a complex act, based on emotions, sexuality, and the subconscious search for a socially compatible life-time partner.

Sociologický časopis, 1995, Vol. 31 (No. 1: 335-344)

Niekoľko slov na úvod

Oficiálna, všeobecne prijímaná verzia o láske, sa stavia proti idei, že výber partnera by mohol byť výsledkom racionálneho výberu. Výber manželského partnera nemôže byť považovaný za jednoduché rozhodnutie. Istý druh autocenzúry zakazuje vysvetľovať výber partnera ako výber uvážení. Pretože selekcia manželského partnera racionálnym spôsobom by mohla rozbiť rodiači sa partnerský vzťah. Láska je presný opak výberu. Je odmietnutím hodnotenia partnera, u ktorého zaľúbený vidí len dobré stránky. Láska je sudcom, ktorý izoluje ľúbenú osobu od iných ľudí. Ako je to vlastne s výberom životného partnera, na to sa v širokom spektre snaží dať odpoveď celá plejáda autorov západnej sociologickej mysle. Na prvý pohľad zrejme skutočnosť výberu partnera sa vo vášnivých diskusiách sociológov stáva mnohokrát zapletitým problémom.

Výber životného partnera sa stal už klasickým predmetom skúmania v sociológii rodiny, konkrétne v štúdiu manželstva. Tento výber, včera ešte ovplyvnený rodinou, sa dnes stal slobodným, neistým. Účinok náhody stretnutia s partnerom, nepredvídateľnosť ľúbostného citu alebo kalkul zrelo uváženeho záujmu... To všetko zohráva svoju úlohu pri výbere partnera.

A. Girard, M. Bozon, F. Héran, A. Dècrosières, L. Roussel, J. Kellerhals, E. Lambrechts, C. Henryon, C. Thelot tvrdia, že súčasný jedinec si hľadá svojho partnera na základe pravidla homogamie.

Aj keď sa pravidlo homogamie na prvý pohľad nezlučuje s bežným ponímaním výberu partnera, ktoré vychádza z predpokladu, že všeobecne sa dnes racionálne nekalkuluje pri vytváraní emocionálneho vzťahu k svojmu partnerovi, menovaní autori svojimi

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Ľuba Kráľová, katedra politológie FF Univerzity Pavla Jozefa Šafaříka, 17. novembra 1, 080 78 Prešov, fax (091) 73 13 44.

výskumami dokazujú, že dnešný človek si hľadá sebe podobného partnera na základe blízkosti sociálneho postavenia v spoločnosti, na základe vzájomne blízkeho kultúrneho cítenia či vnímania sveta, na základe blízkosti vzdelania, vkusu...

F. de Singly polemizuje s teoretickými stúpecami homogamie a predkladá nám svoje dôkazy o komplementarite partnerov pri homogamnom výbere manžela, ako aj o heterogamnom výbere životného súputníka súčasnými partnermi.

Ponorme sa teda do záverov frankofónnej sociológie a pokúsme sa pochopiť, čo to vlastne pravidlo homogamie je.

Objav homogamie, jej zmysel a podmienenosť

Homogamia je situácia indivíduí v momente ich sobáša, obraz sociálnej zhody medzi partnermi v momente hľadania a výberu svojho potenciálneho i reálneho životného partnera. Homogamia predpokladá zväzok partnerov sociálne podobných. Osobnostná podobnosť nemusí byť nevyhnutne vnútená sociálnou blízkosťou, no obvykle je výsledkom vzájomnej podmienenosti: zapáčili sa jeden druhému, pretože majú rovnaký vkus, alebo naopak, pretože ten druhý má schopnosť dopĺňať svojho partnera niečím, čo prvému chýba, no čo obdivuje a váži si.

Roku 1959 Národný inštitút pre demografické výskumy vo Francúzsku uskutočnil široký výskum, vedený Alainom Girardom, ktorý v tomto výskume objavil pravidlo alebo zákon homogamie, ktorý sa stal súčasťou arzenálu klasického sociologického poznania.¹ O 23 rokov neskôr Michel Bozon a François Héran robili výskum s 3 000 respondentmi a potvrdili pravidlo homogamie pri výbere manželského partnera. [Bozon, Héran 1987]

Alain Girard vo svojom slávnom výskume zistil, že jestvuje vysoká pravdepodobnosť toho, že každý si vyberá partnera sociálne blízkeho. Lekár sa podľa A. Girarda všeobecne neožení so zamestnankyňou obchodu, ani so ženou inžinierkou alebo so špecializovanou robotníčkou. Len v rozprávkach si princovia berú pastierky. Objav homogamie viedol k zovšeobecneniu podobnosti medzi manželmi (geografickej, sociálnej, kultúrnej).

Alain Girard zaznamenal frekvenciu manželstiev medzi hluchonemými, medzi osobami neurotickými, medzi vdovcami a rozvedenými, medzi osobami rovnakého fyzického typu, rovnakého inteligenčného kvocientu. [Girard 1981]

Ak výskum blízkosti je frekventovaný vo výbere manžela alebo manželky, potom naopak výskum odlišnosti môže byť taktiež dôležitý. Tieto odlišnosti nie sú výsledkom absencie homogamie, nerozdeľujú sa náhodne: odlišnosti sa wpisujú do sociálnych pravidiel v súlade so zaostrovaním na homogamiu. Hoci vo väčšine prípadov si každý hľadá sebe podobného partnera, nie sú však v súčasnej dobe výnimočné manželstvá úplne odlišných partnerov, napr. internetných alebo internacionálnych, mladého a oveľa staršieho partnera, religiózne založeného partnera s ateistom... Tieto prípady mnohokrát šťastných manželstiev by azda protirečili príliš mechanickej interpretácii zákona homogamie. Dnes však určité odlišnosti stratili svoj sociálny význam, čo znamená, že nie sú zdrojom konfliktu. Ide len o to, že tieto zmiešané, interkultúrne manželstvá nie sú natoľko

¹) Výsledky svojho výskumu prvýkrát zverejnil A. Girard r. 1964 v dokumente „Le choix du conjoint, une enquête psycho-sociologique en France“ [Výber manžela, psycho-sociologický výskum vo Francúzsku], ktorý vyšiel už v troch edíciách, vydaných v r. 1964, 1974 a v r. 1981 a ohromil nimi sociologický svet. [Girard 1981]

bežné, aby svojou všeobecnosťou vyvrátili Girardov zákon homogamie. Konečný výber partnera v dnešnej spoločnosti nemožno ale pripísať na vrub vypočítavosti. Budú to azda predsa len tajuplné zákony sexuálnej, emocionálnej príťažlivosti a azda aj intelektuálnej blízkosti, ktoré priťahujú jedného partnera k druhému. Každý je mnohokrát bez poznania dôvodu priťahovaný istým zvláštnym typom partnera. A navyše sa heterogamia v sociálnom statuse nezdá byť dôležitá napr. pri rozvode partnerov. Žena pri výbere partnera totiž zdôrazňuje iné momenty mužovho imagu ako muž ženinho.

Vzťah pohlaví a homogamia

Elementárne odlišnosti boli totiž často v sociológii zanedbávané ako odlišnosti medzi mužom a ženou. Až François de Singly poznamenal, že zotrvať striktné na homogamii znamená ukrývať sexuálne špecifiká výberu partnera. „Muž a žena sa nepredávajú na manželskom trhu rovnakým spôsobom.“ [de Singly 1987b: 197] Poukazuje na to, študujú inzeráty na zoznámenie.

Hoci ide o manželský trh paralelný, nie je to trh totožný a jeho odlišnosti sú ideálnym priestorom na analýzu.

Tieto odlišnosti sa prejavujú hlavne v rozličných manželských inzerátoch. F. de Singly, dekódujú inzeráty v *Chasseur Français* – vo Francúzskom poľovníkovi [de Singly 1987a], ukázal, že väčšina mužov zdôrazňuje svoju ekonomickú dimenziu (práca, majetok), zatiaľ čo ženy opisujú skôr svoj fyzický vzhľad alebo svoje vzťahové kompetencie. Valorizácia muža na manželskom trhu prechádza takmer obligatórne spoznaním jeho profesie, pre ženu determinácia jej hodnoty prechádza ešte spoznaním svojich kvalít vo sfére domácnosti. Vo svojom autoportréte muži i ženy odhaľujú svoje sociálne prednosti. Ale aj požiadavky mužov a žien sa odlišujú. Ženy požadujú ekonomické prednosti muža, muži zas vzťahové a fyzické prednosti ženy.

Homogamia v pojmoch vzťahov pohlaví odráža teda stále ekvivalenciu prostredníctvom komplementarity, ale komplementarita sa skrýva za opísané predstavy v termínoch kapitálov, zdrojov, ekvivalentných predností. [de Singly 1984]

Čím viac sú muži bohatí, tým viac zvyrazňujú svoje požiadavky na estetickú perfektnosť partnerky, čím viac sú ženy krásne (alebo sa za také považujú), tým viac rozširujú svoje požiadavky na sociálnu excelentnosť partnera. Muži a ženy nehľadajú iba podobnosť, ale aj sexuálnu komplementaritu, sociálne kódovanú s istým upresnením. „Vyjednávanie medzi budúcimi partnermi sa odvíja podľa dvoch princípov: sociálna rovnocennosť a sexuálna komplementarita.“ [de Singly 1987b: 197]

Sociálna homogamia nie je ale absolútna. Vzťah medzi pohlaviami sa môže vyvíjať i heterogamne. Pri konečnom výbere životného partnera sa žena mnohokrát vydáva za muža, ktorého sociálny status je o niečo vyšší ako jej (hypergamia). U mužov to môže byť práve naopak. Vysvetľuje to aj dva extrémne zhody, ktoré sú paradoxné: najviac znevýhodnení (teda málo solventní) muži a najsolventnejšie ženy sa ťažko vydávajú a žená.

Psycho-biologická podmienenosť homogamie

Otázka podobnosti a odlišnosti medzi manželmi je komplexná. Výskum blízkosti nie je ohraničený sociálnym statusom. No ak je blízkosť sociálneho statusu prítomná, môže to mnohokrát k sebe partnerov priblížiť. V oblasti kultúrnych pozícií, vkusu a spôsobov, v najjemnejších detailoch každodenného života nachádzajú budúci partneri možnosť zjednotiť sa, pretože majú spoločný jazyk v podstatnom, a to v sociálnej prínaľeznosti. No

nie je to univerzálne platiace pravidlo. Mnohokrát i partneri s blízkym sociálnym statusom nenachádzajú po čase k sebe zbiehajúcu cestu.

Výskum komplementarity partnerov je taktiež veľmi dôležitý. Očakávanie blízkosti a kontrastu je často úzko premiešané. Ten druhý by mal byť blízky, ako je to len možné, no ak prináša do manželstva bohatstvo odlišnosti a zvláštnosti, prehĺbuje mnohokrát vzťah. Takto sa vytvára manželská jednota, ktorá nie je oslabovaná ani odlišnosťou dvoch častí, ani rozdelená konkurenciou dvoch podobných individuí.

Psychológ Jean-G. Lemaire podčiarkuje, že dvojice sa formujú okolo „podvedomého vnímania spoločnej problematiky, so simultánne komplementárnymi spôsobmi reagovať na nich u jedného i u druhého“ [Lemaire 1979: 142]. Tieto komplementárne spôsoby sú extrémne variabilné v závislosti na situácii. Komplementarita nie je z tohto pohľadu jednoduchým elementom homogamie, ale umiestňuje sa dovnútra dvojice.

História začiatkov života v manželskej dvojici je tiež objavom odlišností a vzájomného pôsobenia partnerov. Oproti oficiálnej manželskej ideológii rovnostárskeho rozdeľovania úloh a nezameniteľnosti každého z partnerov, obidvaja partneri dnes skôr akcentujú postupne svoje odlišnosti a zvláštnosti, ktorými môžu byť pre svojho partnera zaujímavé. Táto evolúcia je spojená i s komplementárnym rozdelením domácich úloh. Je spojená rovnako s výskumom súdržnosti identity. Vyjadrenie podobnosti a odlišnosti je centrálnym vo formovaní dvojice (komplementárna jednota je niekedy umením spojenia najväčšej blízkosti s najväčšou odlišnosťou).

Ide o dynamický a komplexný proces, spojený so znovupotvrdením identity každého z partnerov.

Zoberme si napr. vekovú rozdielnosť medzi partnermi. Kvalitatívne výskumy ukazujú, že sú to najmä ženy, ktoré si želajú vekový rozdiel medzi sebou a partnerom. Ženy si častokrát hľadajú partnera s presne vymedzeným vekom. Michel Bozon došiel k záveru, že čím mladšia žena vstupuje do partnerskej dvojice, tým staršieho muža od seba si hľadá. O päť a pol roka staršieho, ak má ona 17 rokov, o štyri a pol, ak má 18, o 9-10 mesiacov, ak má 25 rokov. Oveľa neskôr žena akceptuje myšlienku o mladšom partnerovi než je ona sama. Najmä ak je úradníčkou alebo zamestankyňou so stredoškolským vzdelaním. [Bozon 1990]

V inom článku Michel Bozon dopĺňa či koriguje pravidlo zhody príznakom fyzickej podobnosti. Ukazuje, že priemerné ženy v súkromnom sektore (sekretárky direktorov, účtovníčky, redaktorky, kresličky...) si želajú mužov štíhlych a blondínov. Inžinieri a úradníci v privátnom sektore si želajú viac ako iní vysoké, štíhle ženy blondínky, s modrými očami. [Bozon 1991a] Dané zistenie M. Bozona je diskutabilné. Fyzický ideál krásy je pre danú dobu príznačný a iste nielen úradníci privátneho sektoru túžia po vysokých štíhlych blondínkach s modrými očami.

Dekodujúc ľubostný jazyk výberu partnera, je evidentné, že kandidáti na manželstvo rozprávajú jazykom homogamie, hoci si to ani neuvedomujú. Ak dnešní partneri syntetizujú črty sociálne, fyzické a psychologické u vybratých partnerov, potom ide o interiorizáciu sociálneho zatriedovania svojich budúcich životných partnerov. Interiorizácia sociálnych kritérií výberu partnera nie je však jednoduchým procesom. Kategorizácia výberu partnera sa zdá vo svojej sociálnej dimenzii a pri hodnotení partnera protirečením vo vzťahu k dominantným predstavám, ktoré považujú samotnú lásku za základ formovania dvojice.

Miesta stretnutí budúcich partnerov

M. Bozon a F. Héran vydeľujú ešte jeden dôležitý bod homogamného výberu partnera. Miesto stretnutí. Priestor, kde sa odohráva výber manžela, je v skutočnosti sociálne formovaný takým spôsobom, že nestretnie hocikto hocikde hocikoho. Autori opisujú „trojuholník stretnutí“ medzi „verejnými miestami“, „miestami rezervovanými“ a „súkromným priestorom“. Každá socioprofesná kategória sa situuje na presne vymedzenom mieste medzi týmito tromi pólmi. Jednotlivci z ľudového prostredia sa stretávajú na verejných miestach (slávnosti, trhy, zábavy, ulica, kaviarne...), vyššie triedy s intelektuálnym kapitálom na miestach rezervovaných, kam je prístup symbolicky alebo materiálne kontrolovaný (asociácie, miesta štúdia, šport, nočný podnik, kultúrne predstavenia), súkromní úradníci, patróni alebo predstavitelia slobodných profesií na miestach súkromných (doma, na rodinných oslavách, medzi priateľmi). [Bozon, Héran 1987]

Stretnutia budúcich manželov či voľne spolužijúcich partnerov, sa uskutočňujú na miestach voľného času mladých, na večierkoch priateľov, na diskotékach... Odkiaľ sa berie táto samoregulácia výberu miest stretnutí so svojimi priateľmi, ktorá je rovnako silná ako dozor a kontrola predchádzajúcich generácií? Vysvetľuje sa to faktom, že spôsob stretávania sa budúcich manželov sa približuje k všeobecnejším formám sociability, ktoré sa udržiavajú na základe trvácnosti príbuznosti so sociálnym prostredím.

Sociálne rozdeľovanie miest sociability je cestou k homogamii. Prirodzená realita pre deti z dobrých rodín je chrániť sa davov, otvorených miest, čo zaisťuje prvú selekciu, vôbec nie premyslenú. To, že sa členom ľudových tried páčia verejné miesta, im dovoľuje stretnúť sa s budúcimi manželmi im blízkymi. Selekcia je utváraná v distribúcii vkusu a vo vnímaní tejto kategórie. Výber partnera sa neuskutočňuje v skutočnosti podľa chladnej a analytickej procedúry verifikácie sociálnych vlastností ľúbenej osoby (jej vek, jej diplom, jej sociálne prostredie, či prostredie pôvodu...). Lúbostné posudzovanie je posudzovaním syntetickým ako všetky posudzovania z hľadiska vkusu.

Koncept homogamie a problematika výberu manželského partnera zaberá vo výskume formovania dvojice u frankofónnych autorov centrálnie miesto už viac ako 30 rokov. No nielen francúzsky píšuci autori sa vo svojich prácach zaoberajú touto problematikou. Louis Roussel, B. Bawin-Legros, J. Kellerhals, J.-C. Kaufmann sa odosielajú i na rozpracovanosť tohto problému v americkej sociológii. [Roussel 1989: 118; Bawin-Legros 1988: 94-95; Kellerhals, Troutot a Lazega 1984: 33-36]

Sociálna mobilita a jej vplyv na homogamný alebo heterogamný výber partnera

Americkí bádatelia hľadajú najčastejšie súvislosť medzi sociálnou mobilitou a stratégiou uzatvárania manželstva, pričom ako metodologický nástroj používajú komparáciu profesie otca dievčaťa súceho na vydaj s profesiou jej prípadného manžela. Je takmer isté, že v 25-30 ročnom intervale medzi porovnávanými subjektmi sa našla socio-profesijná mobilita, ktorá sa preniesla na plecía mladého dievčaťa bez verifikácie jej vlastného statusu.

Výskumy homogamie, späť s hodnotením sociálnej mobility sa prekrývajú prioritne s profesiou rodičov oboch partnerov (zdedený status). Ak sa prekrýva so získaným statusom, t. j. ekonomickým a kultúrnym kapitálom nahromadeným individuum (buď sociálnym dedičstvom, alebo vlastným úsilím) v momente spojenia s partnerom sa konštatuje, že homogamia, súvisiaca s nadobudnutým kapitálom je silnejšia ako tá, ktorá sa vzťahuje k predchádzajúcim generáciám.

Dané sociologické výskumy sociálnej mobility, vo vzťahu k stratégii uzatvárania manželstva, sa dopúšťajú ale dvoch principiálnych chýb: v prvom rade ide o metodologickú chybu, ktorá spočíva v porovnávaní sociálneho a kultúrneho statusu manžela so sociálnym a kultúrnym statusom otca nevesty a v druhom rade ide o epistemologický nedostatok, ktorý vymazáva špecifičnosti v pozícii ženy na trhu práce v porovnaní s pozíciou mužovou. Táto pozícia je obvykle inferiorná v porovnaní s pozíciou muža tej istej kvalifikácie na trhu práce, ale i vzdelávania (ocenenie tej istej ženskej práce je obvykle nižšie ako ohodnotenie mužskej práce, prístup žien k vzdelaniu je oneskorenejší a menej prestížny) a na manželskom trhu (horšie východiskové pozície).

V danom metodologickom prístupe je negované aj špecifikum medzi vydatou zamestnanou ženou, ktorá je vo vzťahu k svojmu manželovi obvykle ekonomicky nezávislá a vydatou ženou v domácnosti, ktorá sa mnohokrát i sama stavia do pozície závislosti. Ak manželská inštitúcia vtlača svoje znaky do materiálneho a symbolického bohatstva ženy, potom šírka a podstata tohto odtlačku závisí spätne od hodnoty tejto ženy. Účtovanie vydatej ženy odhaľuje ale protirečenia. Ak je kapitál vydatej, samostatne zárobkovo činnnej ženy, analyzovaný komplexne, potom vyjde najavo, že jeho nositeľka a vlastníčka ho sama čiastočne degraduje na trhu práce tým, že sa silne emocionálne angažuje a koncentruje v manželskom živote rodiny, ktorý je jej oveľa vlastnejší ako napr. profesionálny postup.

Cena manželstva pre ženu

Žena dobre vydatá, teda žena vydatá za muža s vyšším sociálnym statusom, má menej šancí ako žena slobodná alebo žena, vydatá za muža s nižším sociálnym statusom, profesionálne zúročiť svoj kapitál, ale ak sa o to pokúsi, dosiahne oveľa lepšie výsledky. Naopak žena, ktorá chce sama uspieť na trhu práce svojimi schopnosťami, vystavuje sa nebezpečenstvu, že si na manželskom trhu nenájde kandidáta na manželstvo s ňou napr. len preto, lebo už bude pre úspešných mužov stará. Muži sa ženia so ženami mladšími od nich. Dobré vzdelanostné veno vytvára dodatočnú hodnotu a zvyšuje šance obdržať na výmenu za svoje vedomosti manžela s vysokou hodnotou, ale bude sa to uskutočňovať pre ženu veľmi ťažko, lebo konkurencia na manželskom trhu je veľmi silná. V tomto prípade ústup od pravidla homogamie sa môže manifestovať vo forme neuskutočniteľnosti zväzku alebo výberu manžela nekonformného voči očakávaniam.

Cena manželstva je pre ženu dvojznačná. Odráža sa to napríklad v tom, že po ovdovení alebo po rozvode žena často spozná rozdrobenie svojej sociálnej hodnoty, ktorú nenahradí ani jej kultúrny kapitál, ani úroveň sociálnych vzťahov. Táto dvojznačnosť sa ale prejavuje aj v tom, že sama žena často nepociťuje ako stratu zastavenie svojho profesionálneho rastu, ak je spokojná v manželstve. Láska je slepá, vyvoláva u zaľúbených neuvedomenú správu svojho kapitálu. Obmedzuje tiež mieru účinnosti manželstva, pretože hrá úlohu všeobecného ekvivalentu celého bohatstva, keď je s ňou rátané. Žena, ľúbica svojho muža a svoje deti a ľúbená taktiež mužom i deťmi, nestráca nikdy hru na manželstvo. Jej eventúálne straty v materiálnom dedičstve sú kompenzované šťastím alebo citmi, ktoré dostáva od svojej rodiny.

Ak je láska zapájaná do analýzy, účty sa stanú úžasne vyrovnané vďaka nadbytku emócií. Ženy poznajú devalváciu svojho sociálneho vena, no aj napriek tomu preferujú psychologickú satisfakciu sociálnej odmeny. Všetko je obetované tomu najlepšiemu z najlepšieho v domácom svete. Lúboštná alchymia transformuje kapitál na želanie, úsmev na zdroje.

Heterogamia kontra homogamia

Nemožno sa ale úplne stotožniť s priamočiarym vzťahom sociálnej mobility a homogamie pri výbere životného partnera. Rovnocennosť postavenú medzi homogamiu a nemennosť sociálnej mobility považujeme za mylnú. Myšlienka tejto rovnocennosti je totiž postavená na fakte, že individua sa ťažko oslobodzujú od svojho zdedeného statusu v čase svojho sobáša a že sobáš je centrálnym elementom mechanizmu konzervovania sociálnej hierarchie. Limituje teda zbližovanie a výber budúcich partnerov na základe získanej sociálnej blízkosti. Zistenia F. de Singlyho vyvracajú túto myšlienku. „Čím má dievča odlišnejší školský kapitál od ostatných dievčat vo svojej homogamnej skupine, tým má väčšiu šancu získať manžela vzdialenejšieho svojou sociálnou pozíciou od jej otca.“ [de Singly 1977: 35]

„Kto sa vydá za koho?“, ostáva teda zašifrovanou otázkou vo výskumoch manželstva a v procesoch reprodukcie sociálnych vrstiev. No prevaha získaného statusu nad zdedeným statusom sa odráža v indiferentnosti súčasných mladých aktérov (snúbencov) k sociálne prestížnemu pôvodu prípadných partnerov. A práve tu prichádza čaro lásky, vďačnosti, daru, ktoré prenikajú kultúrny model dnešného manželstva.

Poukazujúc na to, že hlavne ženy sa snažia zhodnotiť lepšie svoj kapitál na manželskom trhu ako na trhu pracovnom, F. de Singly naznačuje záujem o analýzu odbočenia od pravidla homogamie vo svojej koncepcii „pekného sobáša“, ktorý umožní žene stúpajúcu sociálnu mobilitu. [de Singly 1977, 1987a]

Čo je to vlastne „pekný sobáš“ v Singlyho ponímaní? Vytvoriť „pekný sobáš“ pre ženu znamená žiť s mužom, ktorý je bohatší ako ona, ktorý zaberá v spoločnosti vyšší status a tým vytvoriť manželský heterogamný zväzok. [de Singly 1987a]

Vyššie uvádzaní autori však považujú na rozdiel od Singlyho heterogamiu za veľmi krehkú. Kultúrna a sociálna podobnosť predpokladá napr. podľa Girarda a ďalších spomínaných sociológov konsenzus a vzájomné uspokojenie, zatiaľ čo odlišnosti plodia disfunkcie. Homogamia je vraj zábezpekou dlhého manželského života. Stúpenci homogamie spájajú pravdepodobnosť manželského úspechu s kultúrnou a sociálnou podobnosťou manželov a ich rodín. V skutočnosti krehkosť heterogénnych dvojíc z hľadiska kultúrneho a sociálneho nie je o nič vyššia ako u homogamných dvojíc. Najnižšie percento rozvodovosti naopak zaznamenávajú manželstvá mužov s nízkou sociálnou pozíciou so ženami oveľa vyššieho sociálneho statusu. Ich pekný sobáš sa nekončí rovnako zle ako u žien ich pekný sobáš. [de Singly 1987a: 145-146]

Ako je to teda v skutočnosti? Rešpektuje sa pravidlo sociálnej blízkosti alebo sa ustupuje od tohto pravidla? Prevládajú v reálnom živote manželské zväzky homogamné alebo heterogamné?

Matrimoniálne stratégie

Vo Francúzsku sa problematika Alaina Girarda, vyjadrená v termínoch výberu manželského partnera, rýchle pretransformovala do štúdií manželských stratégií. P. Bourdieu [1972], A. Dècrosières [1978], C. Thelot [1982] pozorovali sociálnu homogamiu na dvoch krajnostiach sociálneho rebríčka. Zistili, že v skutočnosti sú najmenej podobné dvojice z hľadiska sociálneho pôvodu v rurálnom prostredí, v prostredí robotníckom a v prostredí vysokoškolskom. Zväzky najviac homogénne sa realizovali najmä v najvyšších triedach, hlavne medzi liberálnymi, priemyselnými profesiami, medzi veľkými obchodníkmi a učiteľmi (profesormi).

J. Kellerhals, J. F. Perin, G. Steinauer-Cresson, L. Voneche a G. Wirth vo svojej kolektívnej práci *Sobáš na každý deň – Mariage au quotidien* [1982] ukázali vo svojom výskume sobášov v Geneve, že medzigeneračná homogamia, t. j. kultúrna a sociálna podobnosť medzi manželmi je silnejšia ako medzigeneračná mobilita. Znamená to, že získaný status víťazí nad pôvodným, zdedeným statusom, no s dôležitými odlišnosťami napr. vo vzťahu k šanci vydať sa za úradníka, keď je žena sama úradníčkou alebo robotníčkou. Bourdieu, Dècsrosieres v uvádzaných prácach považujú všetky materiálne podmienky existencie a rodinnú výchovu za stimulujúci a unifikujúci motív manželského výberu a manželskej praxe.

Kultúrny kapitál, to sú znalosti, ako čo urobiť, ako existovať, sú to sociálne styky, vkus, svetonázory, ktoré nadobudnú „komerčnú“ hodnotu. Ceremonia manželstva môže v skrátenej čase a priestore ilustrovať prostredníctvom sociologického pochopenia spôsob, ktorým sa budú dve rodiny konfrontovať, meniť, vyjednávať množstvo vysoko signifikantných znakov. Sila homogamie v tejto optike nie je meraná „pravidlom homogamie“, ale naopak je považovaná za intenzitu stratégií obrany, v ktorých sa prípadné nerovnosti neobjavujú alebo sú kompenzované práve kultúrnym kapitálom jedného z partnerov, obvykle ženy.

F. de Singly túto skutočnosť partnerského výberu odráža v tvrdení, že isté ženy, dcéry robotníkov, obdržia na manželskom trhu muža vyššej socioprofesionálnej hodnoty, akú má ich otec, pretože požívajú výhody školského vzdelania, ktoré sa mení na dievčenské veno dcéry robotníka, uskutočňujúcej heterogamné manželstvo. Naopak dcéry vyšších úradníkov, ktoré nerealizovali svoje východzie tromfy pri výbere životného partnera v nadobudnutej hodnote školského kapitálu, riskujú, že zrealizujú manželstvo, ktorým stratia niekoľko bodov na rebríčku homogamie. [de Singly 1987b]

To sú teda variácie rozsahu získaných hodnôt, s ktorými sa najlepšie ráta pri distribúcii zväzkov okolo bodu rovnováhy, ktorým by bola homogamia. Heterogamia, ktorej reálna váha je dôležitá, stráca teda svoj mysteriózny charakter, pretože z hľadiska aktérov to nie je homogamia alebo heterogamia, ktorá sa stáva cieľom pri uzatváraní manželstva, ale cit spoznania aktuálnych hodnôt každého z partnerov, ktoré sú dnes silne spojené i s investíciami vzdelanostnými.

Dovetok na záver

Formovanie dvojice sa utvára v procese recipročného váženia si druhého partnera, kde každý z partnerov sa pokúša vedome alebo nevedome aktualizovať čo najlepšie svoju hodnotu, hrajúc všetkými svojimi kapitálmi. Neudržateľnosť štatistickej verifikácie homogamie alebo heterogamie spočíva v tom, že nie všetky individua bez výnimky si osvojili ciele boja za udržanie ich sociálneho statusu. Neudržateľnosť zvažovania homogamných či heterogamných postulátov pri výbere partnera sa vyjavia najmä vtedy, keď do hry vstúpia ľúbostné a emocionálne reality, ktoré nie sú analyzovateľné v poznávacích termínoch sociológie, ale ktoré odrážajú oblasť afektu, psychológie a podvedomia.

Pre budúcich manželov nebude teda problémom vybrať si partnera, ako skôr nájsť si toho pravého. Ak homogamia ostáva relatívne stabilná v niektorých sociálnych vrstvách, hoci sa predsa len významovo zmenšuje, mení sa vo svojej podstate. Presnejšie povedané: podobnosti medzi manželmi nie sú vytvárané rovnakým spôsobom. Ak je isté, že výber manželského partnera sa fixuje prevažne v istom rámci, neznamená to

v skutočnosti, že možnosť iného výberu nie je možná. Sociálne mechanizmy výberu partnera nútia k rešpektovaniu zhody rozličnej podstaty. Manželský trh sa stáva čím ďalej, tým viac otvoreným.

Pri výbere partnera preferujú na konci 20. storočia mladí partneri skôr heterogamniu. Ich rodičia, najmä tí dobre situovaní, alebo tí s vyšším vzdelaním by radi uplatnili, čo sa im ale nie vždy darí, pri výbere životného partnera u svojich detí homogamniu. Následné prvé stretnutia sa wpisujú rovnako do sociálneho rámca kontroly výberu manžela. Takto, za obligátnou názorovou fasádou slobodného výberu manžela, sa rodičia snažia skryto intervenovať, najmä ak nový partner nezodpovedá očakávaniam sociálne ospravedlniteľným svojou sociálnou pozíciou, alebo ak sa príliš vymyká pravidlám manželskej komplementarity. Existuje niekoľko spôsobov vysvetlenia nejednoznačnosti homogamie alebo heterogamie pri výbere partnera v súčasnosti.

Dočasné, voľné zväzky mimo manželskej inštitúcie môžu byť rovnako heterogamné ako homogamné. Prvé obdobie vo dvojici verifikuje schopnosť dohody medzi partnermi, a preto funguje ako filter: zväzky atypické sa rozplynú a udrží sa skôr homogamný zväzok alebo čím viac komplementárny. Paradoxné je, že sloboda lásky a manželská nestabilita dovoľuje teda homogamii udržať sa. Dynamická vízia je tu podstatná. Alebo naopak je reálne, že atypický zväzok, z pozície rodičov, okolia a verejnosti, teda zväzok heterogamný, je typickým pre mladých partnerov, pretože im dvom vyhovuje a potom sa môže voľný zväzok premeniť na manželský alebo zotrvať ako voľný, ale stabilný. Druhý spôsob vysvetlenia výberu manžela je taktiež možný. Dvojice uprednostňujú veľmi široko predovšetkým náhodu pri výbere svojho partnera, hoci ide o stretnutia na pracovisku alebo pri predstavení priateľmi. Náhoda nie je nikde a zároveň všade. Náhoda má svoje prednosti. Dovoľuje zamietnuť ideu, že by bol niektorý z partnerov schopný oceňovať svojho partnera ako vulgárny obchodník, myslieť na stratégiu budúcnosti, vyberajúc a obmedzujúc svoje osobné záujmy. Dovoľuje taktiež zhodnotiť úlohu ľúbostného citu pri stretnutí sa so svojím budúcim partnerom : medzi náhodou a mysterióznym zrodom lásky je sobáš rovnako možný ako medzi neuvedomeným a podvedomým hľadaním si sociálne, kultúrne a intelektuálne blízkeho partnera.

Azda je tento ponor do hĺbok frankofónnej sociológie rodiny, či skôr sociológie partnerstva, jednostranným začretím do cudzokrajných poznatkov. No zdajú sa nám nesmierne obohacujúce naše poznanie na poli výberu životného partnera.

ĽUBA KRÁĽOVÁ pôsobí na Filozofické fakultě Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešově na katedře sociálně-politologických věd, kde vede přednášky z obecné sociologie, sociologie volného času a ze sociologie politiky. V roce 1992 absolvovala studijní stáž na Bruselské svobodné univerzitě u prof. M. Elcharduse a C. Javeau. Publikovala časopisecky.

Literatúra

- Bawin-Legros, B. 1988. *Familles, mariage, divorce*. Liège-Bruxelles: Pierre Madraga.
- Bourdieu, P. 1972. „Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction.“ *Annales E.S.C.*, no. 24.
- Bozon, M. 1990. „Les femmes et l'écart d'âge entre conjoints. Une domination consentie.“ *Population*, no. 2 et 3.
- Bozon, M. 1991a. „Apparence physique et choix du conjoint.“ *INED – Congrès et colloques*, no. 7.

- Bozon, M. 1991b. „Le choix du conjoint.“ Pp. 22-33 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Bozon, M. 1991c. „Le mariage: montée et déclin d'une institution.“ Pp. 47-57 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Bozon, M., F. Héran 1987. „La découverte du conjoint. I: Evolution et morphologie des scènes de rencontre.“ *Population*, no. 6.
- Děsrosières, A. 1978. „Marché matrimonial et structures de classes sociales.“ *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no. 21.
- Girard, A. 1974. „Sociologie du Mariage.“ In *Encyclopedia Universalis*. Paris.
- Girard, A. 1981. „Le choix du conjoint, une enquête psycho-sociologique en France.“ *Travaux et documents de l'INED*. Paris: INED.
- Kellerhals, J., J. F. Perin, G. Steinauer-Cresson, L. Voneche, C. Wirth 1982. *Mariage au quotidien*. Lausanne: Favre.
- Kellerhals, J., P. Y. Troutot, E. Lazaga 1984. *Micro-sociologie de la famille*. Paris: P.U.F., collect. „Que sais-je?“, no. 2148.
- Lemaire, J.-G. 1979. *Le couple: sa vie, sa mort. La structuration du couple humain*. Paris.
- Roussel, L. 1989. *La famille incertaine*. Paris: Édition Odile Jacob.
- Roussel, L. 1991. „Les types de famille.“ Pp. 83-96 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Singly, F. de 1977. „Mobilité féminine par le mariage et dot scolaire.“ *Economie et statistique*, no. 91.
- Singly, F. de 1984. „Les manoeuvres de séduction.“ *Revue Française de Sociologie* XXV.
- Singly, F. de 1987a. *Fortune et infortune de la femme mariée*. Paris: P.U.F.
- Singly, F. de 1987b. „Théorie critique de l'homogamie.“ *L'année sociologique*, no. 37.
- Singly, F. de 1991. „Les relation conjugales.“ Pp. 107-114 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Thelot, C. 1982. *Tel père, tel fils*. Paris: Dunod.

Summary

The paper presents Czech and Slovak readers with the conclusions of the francophone sociology focused on the study of homogamous or heterogamous selection of one's spouse.

In the first part, the author mentions the extensive research projects of A. Girard (1959), and M. Bozon and F. Héran (1982), who maintain that it is the rule of homogamy which is drawn upon when seeking and selecting a life-time partner. Homogamy is characterized as the situation of individuals at the moment of their wedding, as a picture of their social agreement at the moment of seeking a potential as well as real life-time partner. Homogamy depends on a bond of socially similar partners. The similarity of personalities need not necessarily follow from their social compatibility; usually, it results from a number of interrelated conditions: age, sex, similar cultural perception of the world, related education, taste, etc.

The second part of the paper focuses on the analysis of the relation between social mobility and the strategy of entering into marriage. F. de Singly, in his idea of the „good wedding“, calls into question the equality placed between the homogamy and the unchanging social mobility fixed by the wedding. Both increasing and decreasing mobility of women after the wedding, which, apart from an inherited social status, is closely related to the achieved status, e.g. thanks to one's education, it continues to be a mute point in research on marriage and social group reproduction processes. However, the preponderance of the acquired status over the inherited one is reflected in the indifference of present-day young engaged couples to the socially prestigious origin of their

would-be spouses. And here comes the spell of love, gratitude, the gift, which are absorbed in the cultural model of the contemporary marriage, and contradict the law of homogamy.